

Kulturno-povijesni spomenici grada Pule

Raunić, David

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:527329>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „dr. Mijo Mirković“
Studij kulture i turizma

DAVID RAUNIĆ

KULTURNO-POVIJESNI SPOMENICI GRADA PULE

Završni rad

Pula, kolovoz 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma „dr. Mijo Mirković“
Studij kulture i turizma

DAVID RAUNIĆ

KULTURNO-POVIJESNI SPOMENICI

GRADA PULE

Završni rad

JMBAG: 0303052088

Studijski smjer: Kultura i turizam, izvanredni student

Predmet: Kulturno-povijesni spomenici

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Stara povijest; Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest; Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, kolovoz 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani David Raunić, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 1. kolovoza 2023.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, David Raunić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Kulturno-povijesni spomenici grada Pule“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli, 1. kolovoza 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI RAZVOJ I OBILJEŽJA GRADA PULE	3
2.1. Nastanak i povijesni razvoj grada.....	3
2.2. Društveno – ekonomska obilježja grada Pule	8
3. KULTURNO – POVIJESNI SPOMENICI PULE IZ DOBA RIMA.....	14
3.1. Pulski Amfiteatar	14
3.2. Augustov hram	16
3.3. Slavoluk Sergijevaca.....	17
3.4. Dvojna vrata	19
3.5. Kapela sv. Marije Formoze	21
4. FORTIFIKACIJE I SAKRALNE GRAĐEVINE U PULI.....	23
4.1. Gradski kaštel	23
4.2. Fortifikacijske utvrde u austro-ugarsko doba.....	25
4.3. Crkva i samostan sv. Franje.....	30
4.4. Crkva Gospa od mora	31
5. ZAKLJUČAK.....	33
LITERATURA	35
POPIS SLIKA	38
POPIS TABLICA.....	39
SAŽETAK	40
SUMMARY	41

1. UVOD

Grad Pula stari je rimski grad bogatih prirodnih ljepota, povijesne i kulturne baštine te čistoće mora, zbog čega su ga ovi čimbenici učinili popularnom turističkom destinacijom za odmor. S obzirom na njegovu blagu klimu, čisto more i netaknutu prirodu, ovaj grad je posebice poznat kao ljetna destinacija – u to godišnje doba ga turisti najviše posjećuju, a bogatstvo kulturnih i povijesnih spomenika iz rimskoga doba čine sveobuhvatnu paletu pulskog turističkog proizvoda. Kao destinacija, Pula nudi brojne lokalne zanimljivosti, atrakcije i događanja te je karakteriziraju atraktivna turistička obilježja.

Kao grad dugovječne povijesti temeljene na rimskoj tradiciji u vrijeme osnutka i jedan od najstarijih, ali i najvećih na istarskom poluotoku, Pula se ističe i ponosi brojnim kulturno – povijesnim spomenicima, kako iz doba rimske antike, tako i iz srednjeg vijeka te iz doba Austro – Ugarske Monarhije, kada je bila jedna od najvećih ratnih luka u današnjoj Hrvatskoj za vrijeme Prvog svjetskog rata. Naslijeđena kulturno – povijesna baština i spomenici kulture iz navedenih razdoblja čine Pulu jednim od najznačajnijih gradova koji se ističe količinom i ljepotama kulturno – povijesnih spomenika u odnosu na druge hrvatske gradove.

Cilj je završnog rada prikazati povijesni razvoj i obilježja grada Pule, njegove spomenike kulture iz doba Rima te fortifikacije i sakralne građevine koje su nastale u srednjem vijeku i u doba Austro – Ugarske Monarhije. Svrha je rada istraživanjem važnosti kulturno – povijesnih spomenika Pule ukazati na osebujan značaj grada kao prijestolnice istarske antičke i srednjovjekovne kulture i povijesne tradicije.

Rad je sastavljen od pet poglavlja. U uvodu je dana uvodna riječ teme, cilj i svrha rada, struktura rada te znanstvene metode. U drugom poglavlju opisan je nastanak i povijesni razvoj grada te njegova društveno – ekonomska obilježja. U trećem poglavlju opisuju se kulturno – povijesni spomenici iz doba Rima, koji obuhvaćaju pulski Amfiteatar, Augustov hram, Slavoluk Sergijevaca, Dvojna vrata te kapelu sv. Marije Formoze. U četvrtom poglavlju opisane su pulske sakralne

građevine iz srednjeg vijeka i doba Austro – Ugarske Monarhije – samostan sv. Franje i crkva Gospe od mora, kao i pulske fortifikacije, od kojih su istaknuti pulski Kaštel i utvrde iz doba Austro – Ugarske Monarhije. U zaključku je izvedena završna misao autora o istraženoj temi.

U završnom radu će se, u odgovarajućim kombinacijama, primijeniti sljedeće znanstveno – istraživačke metode: opisna metoda, metoda komparacije, metoda generalizacije, metoda apstrakcije, metode analize i sinteze te metode indukcije i dedukcije.

2. POVIJESNI RAZVOJ I OBILJEŽJA GRADA PULE

Pula je stari rimski grad na jugu poluotoka Istre, ima nešto preko 52.000 stanovnika te se prostire na 70 km² zemljopisne površine (DZS, dostupno na <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Najrazvijenije je gospodarsko središte Istarske županije te se ubraja među deset najvećih gradova u zemlji. Osim što je gospodarsko središte, grad je zbog svoje veličine i aglomeracije u Istri i kulturno, prometno, zdravstveno, obrazovno, trgovačko i administrativno središte. Iako je osnovna djelatnost grada turizam, koji se razvijao na gotovo 16 kilometara dugom priobalju, obala i more bili su od presudnog značaja za razvoj ostalih djelatnosti poput brodograđevne industrije, lučkih djelatnosti, brodarstva i ribarstva. Osim turizma, u Puli je razvijena proizvodnja odjeće, stakla, cementa i mlijeka, mnogi oblici uslužnih djelatnosti, a plodno tlo u njezinoj bližjoj okolini omogućilo je kvalitetni uzgoj voća i povrća.

Ovo poglavlje posvećeno je povijesnom razvoju grada Pule te njegovim društveno – ekonomskim obilježjima.

2.1. Nastanak i povijesni razvoj grada

Pula je u svojem kontinuiranom, gotovo tritisućljetnom trajanju jedan od najstarijih, a po svojim izvanrednim povijesnim spomenicima, istaknutoj povijesnoj ulozi, ali i današnjim potencijalima, nesumnjivo jedan od najvažnijih gradova na hrvatskoj jadranskoj obali (Travirka, 2002.: 5.). Samo ime grada potječe od grčke riječi Polai, što znači „grad bjegunaca“. Postojanje tragova života na području Pule i okolice seže daleko u povijest – ovdje su čak pronađeni otisci dinosaura, a u špilji Šandalja pronađen je kameni sjekač čija se starost procjenjuje na 800 tisuća godina. Iako je nedovoljan kao cjelovit dokaz, ipak daje naslutiti da je pračovjek nastanjivao područje Pule još u razdoblju starijeg paleolitika (Matijašić i Buršić – Matijašić, 1996.: 45.). Nastanak grada zbog neprekinutih je i kompleksnih migracija, kontakata i prožimanja civilizacija ovijen velom legende o Jasonu i Argonautima, a prema starim

helenističkim pjesnicima, Pulu su osnovali Kolhiđani koji se nisu htjeli vratiti kući nakon bezuspješne potjere za Argonautima i ukradenim zlatnim runom.

Pula je postala rimska kolonija, čije ime prvi spominje rimski pisac i govornik Plinije Stariji, gdje je u svojem djelu "Naturalis Historiae", opisuje kao „In colonia Pola, quae nunc Pietas Iulia“ (Matijašić i Buršić Matijašić, 2009.: 11.). Kolonija Pola je tako konstruirana u doba Cezara i nazvana je kolonija cezarijana te je kao takva osnovana 45. godine prije Krista, a cilj njezina osnivanja bilo je stvaranje potpornog uporišta, gdje su Rimljani mogli dalje osvajati Jadran, od Trsta pa sve do Grčke. Osnivanje Pule dano je u zadatak Cezarovim rođacima: svekru i imenovanom duumviru Luciju Kalpurniju Pisonu Cezoniju (L. Calpurnius Piso Caesonius) i legatu Luciju Kasiju Longinu (L. Cassius Longinus), bratu kasnijeg Cezarovog ubojice (Matijašić i Buršić Matijašić, 2009.: 11.).

U Puli se 42. godine prije Krista, kao i u okolnim područjima, odvio građanski rat, u doba između Oktavijanova trijumvirata te Cezarovih ubojica Bruta i Kasija. Tada je grad, kao podrška Cezarovim ubojicama, bio opustošen kada je Oktavijan pobijedio kod Akcija 31. g. prije Krista. Tada je Oktavijan August ipak prepoznao Pulu kao vrlo važno strateško, političko i ratno uporište te u spomen na svoju pobjedu kod Akcija podiže spomenik, Slavoluk Sergijevaca, koje je danas vrhunsko djelo rimske ostavštine.

Grad je tada prostorno koncipiran prema rimskim urbanističkim konceptima, gdje je gradski areal tada proširen na brežuljke. August je time dao Puli značaj carskoga grada, koji su krasila velebna rimska zdanja, kada je provodio i svoju politiku "pax Iulia" (Travirka, 2002.: 8.).

Slika 1. Kolaž antičke Pule po viziji crtača Allasona Thomasa

Izvor: Matijašić, R. (2005.): Allason Thomas, dostupno na <https://www.istrapedia.hr/it/natuknice/35/allason-thomas>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

O društvenom i ekonomskom položaju Pule u Rimskom Carstvu govore mnogi sačuvani predmeti primijenjene umjetnosti i umjetničkog obrta, otkriveni u arheološkim iskopinama grada i prostranim rimskim nekropolama. Politički status i socijalnu strukturu carskoga grada objašnjavaju nadgrobni i votivni natpisi, pisani spomenici koji su izvor mnogih saznanja o značaju rimske Pule.

Pulu su prvi naselili Histri, pleme koje je ratovalo s Rimljanima i konačno bilo poraženo 177. g. prije Krista, te tako Pula dobiva status rimske kolonije. U razdoblju rimske vladavine Pula postaje razvijeno trgovačko i upravno središte te se počinju graditi pravilne rimske kuće, insule, zidine i gradska vrata. Grad je u to doba imao oko 5 000 stanovnika, imao je opskrbu vodom, a sve gradske prometnice bile su popločane kamenom. I gospodarstvo grada cvjeta: nastaju veliki posjedi na kojima se njeguje maslinarstvo, uzgaja grožđe, izrađuju amfore te nastaju brojni kamenolomi iz kojih se vadi kamen za izgradnju brojnih pulskih objekata.

Iako su prodori barbara oslabili Rimsko Carstvo, Pula je bila izvan smjerova ovih kretanja. Za vrijeme vladavine bizantskog cara Justinijana Pula je zablistala dodatnim sjajem. Nastupom vladavine Franaka 788. godine u Puli se uvodi feudalni sustav i stanovništvu se uzima zemljište, a dolaskom slavenskih plemena koji naseljavaju ta zemljišta dolazi do sukoba s lokalnim stanovništvom.

Tijekom 10. i 11. stoljeća nositelji duhovne i javne vlasti postaju pulski biskupi, a sve značajniju ulogu dobivaju članovi obitelji De Pola, poznatiji kao Castropola ili De Sergi, koji se od običnih službenika uzdižu do najmoćnijih pulskih feudalaca. Kasnije Pulu osvajaju Mlečani te im grad pod pritiskom priseže na vjernost. Dolazak Mlečana označio je početak propadanja Pule jer je pod njihovom vlašću grad izgubio svoj trgovački i prometni značaj te je pretrpio česte epidemije zaraznih bolesti pa je Pula spala na svega 300 stanovnika (Bertoša, 2005.: 49.). Takvo stanje održalo se sve do 1797. kada su u Pulu dospjeli Napoleonovi vojnici koji su ukinuli feudalni poredak i smanjili utjecaj Crkve.

Nakon Francuske Pulom počinje vladati Habsburška Monarhija, pod čijom vladavinom grad doživljava novi procvat nakon niza stoljeća stagnacije i propadanja. Nakon završetka Prvog svjetskog rata Pula zapada pod vlast Kraljevine Italije koja je sustavno radila na gušenju hrvatskog etničkog elementa. Nakon Drugog svjetskog rata Pula je pripojena Hrvatskoj u sastavu Jugoslavije, a kada Hrvatska 1990. postaje samostalna država, u Puli konačno počinju ravnopravno živjeti svi njezini građani raznih nacionalnosti. Današnja Pula je grad srednjoeuropskog i primorskog ugođaja (Matijašić i Buršić – Matijašić, 1996.: 13.), a zbog svoje predivne obale, prirodnih resursa i kulturne baštine i dalje privlači brojne posjetitelje. Ono što Pulu čini izvanrednom destinacijom i što joj daje posebno značenje na turističkoj karti ovog dijela Europe su njezini izvanredni arhitektonski i umjetnički spomenici iz antičkoga i srednjovjekovnoga razdoblja.

Slika 2. Simbol grada Pule

Izvor: Kekez, H. (2009.). *Grbovi gradova u Republici Hrvatskoj*, Mozaik knjiga d. o. o., Zagreb, str. 36.

Osim njezinog povijesnog razvoja, Pulu karakterizira i simbol grada. Grb grada po svojoj jednostavnosti i starosti sličan je grbovima mnogih gradova u Istri. Štit mu je zelene boje sa zlatnim križem, krakovi kojega idu od jednoga ruba štita do drugoga. Riječ je o povijesnom gradskom grbu čiji se prikazi u kamenu mogu pronaći na nekoliko zgrada u gradu. U doba komunizma grad nije rabio svoj povijesni grb, nego grb plave boje na kojemu je bio bijeli prikaz znamenite Arene, podno koje su bile valovite linije simbolizirajući more, a u heraldički lijevom kutu nalazila se crvena petokraka zvijezda (Kekez, 2009.: 36.). Grad se danas koristi i svečanom verzijom svojega povijesnog grba. Grb je prikazan na renesansnom štitu posebno oblikovanom: sredina gornjeg ruba je zašiljena, gornji su uglovi ukrašeni bočnim uvojcima, sredina gornjeg ruba završava stiliziranim cvijetom ljiljana povezanog bijelom gredom (Kekez, 2009.: 78.). Na temelju mjerila koja općim aktom utvrđuje Gradsko vijeće, posebnom odlukom gradonačelnika može se odobriti uporaba grba i zastave pravnim osobama radi promicanja interesa Grada Pule (Grad Pula, www.pula.hr, pristupljeno 3. kolovoza 2022.).

2.2. Društveno – ekonomska obilježja grada Pule

Osim što je grad bogate kulturne i povijesne baštine, Pula obiluje lokalnim zanimljivostima i bogatim smještajnim mogućnostima koji su dostupni turistima iz svih dijelova svijeta. Prije svega, glavninu lokalnih zanimljivosti čine upravo prirodne ljepote kojima grad obiluje. Sa svojom blagom mediteranskom klimom, vrlo razvedenom obalom i čistim morem, Pula ispunjava sve uvjete za odmor brojnih gostiju. Turistički objekti u Puli izranjaju iz čistih i uređenih borovih šumica uza sam obalni pojas do kojeg vode uređene šetnice. Pulska obala se odlikuje svojom dostupnošću, tako da svaki gost može naći mirno mjesto i svoju privatnu malu plažu.

Kao lokalne zanimljivosti grada se, osim prirodnih ljepota obale i mora, ističu dvije najvažnije pulske šetnice: Lungomare i šetnica u turističkom naselju Verudela. Ove šetnice su izvrsna prilika svakome da prošetati i uživa u pulskom moru, prirodnoj ljepoti obale, zdravlju borovih šuma te da zadovolji svoje potrebe za čistim zrakom i mirom. Dakle, može se reći da je Pula grad koji će gosta privući bogatstvom svojih prirodnih ljepota.

Pula ima 13.500 smještajnih jedinica u hotelima, apartmanima, kampovima i privatnom smještaju (Čamdžić, 2000.: 9.). Vrlo strogi kriteriji u kategorizaciji turističkih objekata u Hrvatskoj uzrok su malom broju „zvjezdica“ na pojedinim objektima. No s obzirom na komfor, uređenost objekata, vrhunsku uslugu i mnogobrojne popratne sadržaje, ovi smještajni kapaciteti spadaju, prema europskim kriterijima, u komfornije.

U sklopu turističkih naselja i objekata, osim klasične ponude, gosti mogu koristiti različite zabavne, rekreacijske i animacijske programe i sadržaje. To su aerobik, aqua aerobik i mini golf s posebnim pravilima, potom mini radionica za djecu, zabavne večeri u tradicionalnom istarskom stilu te razni maskirani balovi (Čamdžić, 2000.: 9.). Najveća koncentracija turističke ponude Pule smještena je u turističkom naselju Verudela, koje je od središta Pule udaljeno tek nekoliko kilometara. Od najpoznatijih smještajnih kapaciteta u Puli mogu se izdvojiti sljedeći: Hotel Park Plaza, Palma, Park, Brioni, Splendid, turističko naselje Verudela te hoteli Riviera i Pula.

Demografske karakteristike grada karakterizira sve izraženija stacioniranost (Generalni urbanistički plan Pule, <https://www.pula.hr/hr/uprava/upravni-odjeli-i->

[sluzbe/upravni-odjel-za-prostorno-planiranje-i-zastitu-okolisa/prostorni-planovi/prostorni-planovi-na-snazi/x-izmjene-i-dopune-generalnog-urbanistickog-plana-grada-pule/](#) , 2008, pristupljeno 4. kolovoza 2022.), međutim, indikativan je pokazatelj da je od ukupnog broja stanovnika Pule samo oko 40 % njih tu i rođeno (Generalni urbanistički plan Pule, www.pula.hr/hr/uprava/upravni-odjeli-i-sluzbe/upravni-odjel-za-prostorno-planiranje-i-zastitu-okolisa/prostorni-planovi/prostorni-planovi-na-snazi/x-izmjene-i-dopune-generalnog-urbanistickog-plana-grada-pule/, 2008., pristupljeno 4. kolovoza 2022.). Prema popisu stanovništva iz 2021., Pula je imala 52.920 stanovnika (DZS, DZS, dostupno na <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> , pristupljeno 3. kolovoza 2022.), od čega 47% muške i 53% ženske populacije.

Tablica 1. Dobna struktura stanovnika Pule

Dobna struktura	Ukupno:	Muškaraca	Žena
0-6 godina	3.715	1.983	1.732
0-14 godina	7.596	3.951	3.645
0-17 godina	9.188	4.784	4.404
0-19 godina	10.303	5.354	4.949
Fertilno žensko stanovništvo 15-49 godina)	-	-	12.861
Radni kontingent	38.760	19.247	19.513
60 i više godina	14.987	6.122	8.865
65 i više godina	11.104	4.352	6.752
75 i više godina	5.077	1.787	3.290
Prosječna starost	43.4	41.3	45.3

Izvor: Grad Pula (2022.): Pula u brojevima iz popisa 2011., dostupno na <https://www.pula.hr/hr/opci-podaci/opci-podaci/pula-u-brojkama-iz-popisa-2011/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

Dobna struktura stanovništva Pule izuzetno je povoljna: udio mladog stanovništva do 34. godine života iznosi 30%, udio zrelog stanovništva do 64. godine je 48%, dok samo 19% stanovnika Pule pripada kategoriji starije životne dobi sa 65 i više godina.

Obrazovnu strukturu stanovništva čini 75% stanovnika sa srednjom stručnom spremom te 24% s višom i visokom naobrazbom, uključujući magisterij i doktorat. Vrlo je malo stanovnika bez stručne spreme, a posebno se povoljnim ocjenjuje okolnost da je broj osoba sa srednjom spremom čak dvostruko veći od onih s osnovnim obrazovanjem. Taj kontingent je, uz spomenuto visoko učešće visokoobrazovanog stanovništva, značajan ljudski potencijal (Generalni urbanistički plan Pule, dostupno na <https://www.pula.hr/hr/uprava/upravni-odjeli-i-sluzbe/upravni-odjel-za-prostorno-planiranje-i-zastitu-okolisa/prostorni-planovi/prostorni-planovi-na-snazi/x-izmjene-i-dopune-generalnog-urbanistickog-plana-grada-pule/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Pula danas ima optimistične razloge za pojačanu gospodarsku aktivnost: glavni izvor rasta je domaća potražnja koju generiraju investicije i osobna potrošnja. Tradicionalne temelje Pule broje industrijske i gospodarske grane: prehrambena, tekstilna, građevinska, turistička i trgovinska. Nekad je brodogradnja bila vodeći pulski gospodarski sektor, ali s propašću Uljanika d. d., njezin značaj se prilično umanjio.

Tablica 2. Odabrani pokazatelji za Pulu u 2021.

Broj stanovnika (popis 2021.)	58.594
Broj tvrtki	2.071
Broj zaposlenih u gospodarstvu	15.352
Ukupan prihodi (mlrd. kn)	7.9
Ukupni rashodi (mlrd. kn)	7.9
Neto dobit/gubitak nakon oporezivanja (mil. kn)	525.690
Nadnice i plaće (neto mil. kn)	770.877
Izvoz (tisuće USD)	499.489
Uvoz (tisuće USD)	375.976
Investicije (mil. kn)	779.928
Broj nezaposlenih ¹ (godišnji prosjek)	2.893

¹ Podatak obuhvaća evidentirane nezaposlene osobe u područnom uredu Hrvatskog zavoda za zapošljavanje Pula, koji statistički obuhvaća grad Pulu, Vodnjan, Marčanu, Fažanu i Svetvinčenat. Izvor: HZZ, Područna služba Pula, Statistički bilten br. 21, prosinac 2021.

Izvor: FINA (2021.): Analiza financijskih rezultata poslovanja poduzetnika po županijama u 2021. godini, Zagreb, dostupno na <https://www.fina.hr/rgfi>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

Procjene BDP – a p/c grada Pule, kao osnovnog pokazatelja lokalnog ekonomskog razvoja grada nema, jer to službena statistika na lokalnoj razini ne prati. Procjena je upravnih tijela grada da BDP Pule iznosi oko 40% BDP – a Istarske županije², pa bi za 2006. on iznosio milijardu eura, odnosno 18.000 eura po glavi stanovnika.

Grad, s registriranom 1/3 tvrtki na svojem području, čini poduzetničku aglomeraciju Istarske županije. S 313 milijuna kuna „teškim“ proračunom, Pula već dugi niz godina ostvaruje pozitivne proračunske rezultate te 26% proračunskih sredstava (Grad Pula, dostupno na <https://www.pula.hr/hr/rad-gradske-uprave/proracun/proracun-za-2021/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.) usmjerava na usluge unapređenja razvoja zajednice. Pula je vodeći istarski grad s brojem zaposlenih u gospodarstvu - uz Zagreb ima najnižu stopu nezaposlenosti od 8,7% u državi (HGK, dostupno na <https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-pula/gospodarski-profil-istarske-zupanije>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Udio aktivnog stanovništva u ukupnom broju iznosi oko 48,0%. Vanjskotrgovinska bilanca grada Pule je pozitivna, a njezin neto izvoz iznosi 123.513 tisuće \$ (HGK, dostupno na <https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-pula/gospodarski-profil-istarske-zupanije>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Pula stoji iza značajnog dijela istarske vanjske trgovine kao grad pretežito usmjeren prema izvozu, uglavnom zahvaljujući brodogradnji.

Najveći udio u ukupnom prihodu ostvaruju prerađivačka industrija, trgovina i građevinarstvo, koji se odlikuju i najvećim brojem zaposlenih u ukupnom gospodarstvu Pule. Najviše investicije ostvarene su u sektoru građevinarstva i u poslovanju nekretninama, dok su minimalna ulaganja u sektoru ribarstva i obrazovanja.

² BDP Istarske županije je 2006. iznosio 2,6 milijardi eura, odnosno BDP po glavi stanovnika je iznosio 12.863 eura.

Tablica 3. Polazne prednosti, ograničenja i ciljevi budućeg ekonomskog razvoja Pule

PREDNOSTI	OGRANIČENJA	CILJEVI
Raspoloživost prirodnim resursima	Konflikti u uporabi resursa – predimenzionirane industrijske zone	Potreba efikasnijeg iskorištavanja postojećih zona ili njihovo preseljenje
Blizina razvijenih, europski orijentiranih susjeda	Neprepoznatljiv imidž grada izvan gradske zone	Uspostava ravnoteže između poslovnih i stambenih zona
Dobar obrazovni sustav	Prikladnost gradskih usluga	Revitalizacija starog dijela grada
Školovanost radne snage	Komunalna ograničenja u sustavu obrazovanja	Afirmacija Pule kao obrazovnog centra
Turistička orijentacija	Nedostatak turističkih atrakcija	Organizacija međunarodnih aktivnosti (regata, skupova, natjecanja)
Relativna prostorna raspoloživost	Relativno skupe prostorne površine	Izgradnja rezidencijalnih zona
Potražnja za stanogradnjom	Relativno skupa stanogradnja	Fleksibilnost u cijeni komunalnog uređenja
Dobra maloprodajna infrastruktura	Nedostatak kvalitetnih maloprodajnih prostora	Privlačenje domaće potražnje u maloprodaju radi sprječavanja odljeva novca
Znanstvena i istraživačka obrazovanost	Podcijenjenost važnosti istraživanja i razvoja za grad	Prenamjena postojećih skladišnih i vojnih objekata u istraživačke i razvojne centre
Postojanje industrijske baze	Postojanje po okoliš štetne industrije	Razvoj lake industrije u industrijskim zonama
Pomorska orijentacija	Loša lučka infrastruktura	Modernizacija lučke infrastrukture i oprema za veći obujam prometa
Mogućnost prenamjene vojnih površina	Spora provedba preuzimanja gradskog nadzora nad tim površinama	Izgradnja turističkih i prometnih sadržaja na tim zonama
Sportska i kulturna zastupljenost grada	Nedostatak kulturnog imidža	Organizacija međunarodnih sportskih i kulturnih događanja

Izvor: Grad Pula (2022.): Generalni urbanistički plan Pule, dostupno na <https://www.pula.hr/hr/uprava/upravni-odjeli-i-sluzbe/upravni-odjel-za-prostorno-planiranje-i-zastitu-okolisa/prostorni-planovi/prostorni-planovi-na-snazi/x-izmjene-i-dopune-generalnog-urbanistickog-plana-grada-pule/> , pristupljeno 3. kolovoza 2022.

Iako su iskorišteni brojni razvojni potencijali, Pula je još uvijek suočena s mnogim problemima. Globalni i nacionalni razvojni trendovi nameću potrebu lokalnom razvoju da ih slijedi, a u Puli su prisutni problemi koji usporavaju već započet proces razvoja u određenim područjima. U Puli još nema definiranog integralnog planiranja gospodarskog razvoja na nivou grada – iako razvojna agencija (IDA) i strateški operativni program (ROP) postoje na nivou Županije, na nivou grada još nema takvih idejnih prijedloga.

Veliki gospodarski potencijal grada predstavljaju vojni objekti na području Pule koji više nisu u funkciji, stare austro – ugarske fortifikacije koje su napuštene i devastirane, a bivša vojarna Karla Rojca, koja ima status svojevrsnog kulturnog centra, vapi za obnovom. Prenamjenom ovih objekata moguće ih je pretvoriti u primamljive turističke destinacije, a njihovom revitalizacijom može se obogatiti kulturno – povijesna baština grada.

Iako je dobila svoje Sveučilište, njezina uloga studentskog grada je još uvijek u začetku. Suočen s navedenom problematikom, grad je pristupio sustavnom rješavanju razvojnih ograničenja i pokušao riješiti barem dio problema. Osnovano Sveučilište je unaprijeđeno izgradnjom nove fakultetske zgrade, a program stipendija koje Grad dodjeljuje studentima ostvaren je dodjelom 115 studentskih stipendija i subvencija. Gotovo jedna četvrtina proračuna izdvaja se za predškolski odgoj, školstvo, sport, zdravlje i socijalnu skrb. Jak program socijalne skrbi pruža pomoć u zadovoljavanju osnovnih potreba osiromašenih, invalida i ostalih potrebitih osoba: 16 invalidskih udruga, korisnika pulskog programa socijalne skrbi, brine za 4260 siromašnih osoba (Ščanšar, 2005.: 86.). Prometna infrastruktura obogaćena je izgradnjom kružnog toka u Šijani, proširenjem prometnih traka na zaobilaznici te obnovom oštećenih prometnica. U tijeku je izgradnja podzemnog garažnog objekta na Karolini, čime će se riješiti kroničan problem parkirališta u gradu.

3. KULTURNO – POVIJESNI SPOMENICI PULE IZ DOBA RIMA

Grad Pula bogat je kulturno – povijesnim spomenicima iz doba Rima, budući da je primarno osnovan kao rimska kolonija. Kasnije su u njoj izgrađeni rimski spomenici kao rezultat slave nad pobjedama rimskih imperatora, ali i atraktivnosti Pule kao rimskog političkog i ekonomskog uporišta. Tada oblikovan urbanistički koncept Pule po uzoru na rimske gradove koji datira iz 1. stoljeća nakon Krista nije u potpunosti bio integriran pa se prostor Pule prilagođavao staroj gradskoj jezgri prema prapovijesnoj tlocrtnoj shemi naselja. U razdoblju razvijenog carstva, Pula ima naziv Colonia Iulia Pola Pollentia Herculanea, što se čita na gradskom dekretu iz 2. stoljeća (Matijašić i Buršić – Matijašić, 1996.: 17.).

U ovom će se poglavlju opisati kulturno – povijesni spomenici Pule iz doba Rima: . pulski Amfiteatar, Augustov hram, Slavoluk Sergijevaca, Dvojna vrata i kapela sv. Marije Formoze.

3.1. Pulski Amfiteatar

U doba Rima u Puli su sagrađeni veliki i monumentalni spomenici koji predstavljaju značajne i indikativne primjere rimskog kulturnog nasljeđa. U to vrijeme grade se vodospreme, akvadukti, druge javne i zgrade, prometnice s kanalizacijom, proširuju se i ukrašavaju gradske zidine, podiže se više monumentalnih gradskih vrata.

Osim prepoznatih spomenika Pule diljem Hrvatske i svijeta, koji su ujedno i razlozi posjeta mnogih turista, od najznačajnijih svakako treba istaknuti pulski rimski Amfiteatar, odnosno pulsku Arenu.

Pula je grad bogate kulturne i povijesne baštine te prepun zanimljivih kulturnih spomenika koji datiraju iz doba starog Rima. Najviše ih je unutar ili u neposrednoj blizini staroga grada. što zainteresiranom posjetitelju omogućuje ugodnu šetnju i neobično putovanje kroz zanimljivu prošlost Pule i njezinih spomenika.

Slika 3. Rimski amfiteatar

Izvor: Arhitektonske razglednice (2022.): Pulska arena, dostupno na <http://arhitektonskerazglednice.com/amfiteatar-u-puli/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

Veliki rimski amfiteatar je najmonumentalnija i najveća sačuvana rimska građevina u Puli, u kolokvijalnom govoru zvana Arena (Matijašić i Buršić – Matijašić, 1996.: 20.). Dominirajući svojom arhitekturom, već je stoljećima zaštitni znak Pule, a izgrađen je izvan antičkih gradskih zidina. Arena je izgrađena oko 80. godine u vrijeme rimskog cara Vespazijana i po veličini je šesti među sačuvanim amfiteatrima u svijetu. Unutrašnjost amfiteatra, gledalište s kamenim stubama i zidane supstrukcije na zapadnoj strani građevine nisu sačuvani. U vrijeme svoje pune funkcionalnosti amfiteatar je imao dvadesetak ulaza za gledatelje, a unutar njega su se za rimsko pučanstvo održavale gladijatorske borbe. Kasnije tokom stoljeća Arena je često propadala i bila devastirana, a najviše u doba Mlečana, pa je 1458. Gradsko vijeće Pule zabranilo njezinu devastaciju (Travirka, 2002.: 17.). Danas, u građevinski

konzerviranoj i restauriranoj Areni se održavaju razne kulturne priredbe, a gledalište može primiti oko 5.000 gledatelja.

Rimski forum, središnji antički trg, sagrađen je na zapadnoj strani grada oko kojeg su bile smještene najvažnije građevine gradskog vjerskog, upravnog i sudskog života. Na Forumu su se nekad nalazila tri hrama – hram posvećen Kapitolinskoj trijadi, božici Romi i božici Dijani. I u srednjem vijeku je Forum nastavio svoju ulogu središnjeg komunalnog trga, a oblik i veličina prostora mijenjali su se stoljećima. I danas je Forum najznačajniji pulski trg, a u Komunalnoj palači je sjedište gradskih vlasti (Grad Pula, <http://www.pula.hr/uprava/opci-podaci/statut/ii-obiljezja-grada-pule/>, pristupljeno 5. kolovoza 2022.).

3.2. Augustov hram

Augustov hram je proporcionirana građevina koji je jedan od izvanredno vrijednih primjera hramskog graditeljstva iz najranijeg carstva. Sagrađen je za Augustova carevanja 14. godine prije Krista i bio je posvećen carskom božanstvu samog Augusta. Hram je nakon antičkog razdoblja jedno vrijeme služio kao crkva, a potom je bio i skladište žita (Travirka, 2002.: 18.). Za vrijeme vladavine Napoleona uređuje se prvi lapidarij u hramu, a u Drugom svjetskom ratu hram je bio pogođen bombom. Danas hram ponosito stoji na glavnom pulskom trgu, a u njemu se može razgledati važna tematska izložba Antička kameno – statutarna plastika (Matijašić i Buršić Matijašić, 1996.: 79).

Slika 4. Augustov hram

Izvor: Turistička zajednica grada Pule (2022.): Augustov hram, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/augustov-hram>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

Hram je sagrađen nakon smrti cara Augusta, a u njegovu obliku dominira karakteristična hramska konstrukcija. Početkom XIX stoljeća u njemu bio smješten muzej kamenih spomenika (TZ Grada Pule, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/augustov-hram>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Danas se u njemu tijekom ljeta nude izložbe antičkih skulptura od kamena i bronce. Pored njega izgrađen je još jedan hram – blizanac. Taj je hram izgrađen u isto vrijeme kada i Augustov, nazivao se Dijanin hram, ali od njega u suvremeno doba nije ostalo ništa osim očuvane stražnje zidine.

3.3. Slavoluk Sergijevaca

Ovu građevinu je podignula pulska patricijka Salvia Postuma iz obitelji Sergijevaca vlastitim novcem u čast trojice članova svoje obitelji koji su obnašali visoke vojne i upravne dužnosti (Matijašić i Buršić Matijašić, 1996.: 81.). Slavoluk Sergijevaca je podignut nedugo nakon bitke kod Akcija i ima trijumfalni i počasni karakter, a njegovo datiranje potječe iz I. stoljeća prije Krista. Danas je slavoluk

Sergijevaca samostojeća građevina, jedan je od najljepših antičkih spomenika Pule te je ostao kao svjedočanstvo jednog razdoblja iz bogate povijesti Pule.

Slika 5. Slavoluk Sergijevaca

Izvor: Smart Travel (2022.): Slavoluk Sergijevaca – Pula, dostupno na <https://smart-travel.hr/zlatna-vrata-pula/> / pristupljeno 4. kolovoza 2022.

Spomenik je izvorno podignula vrlo imućna rimska obitelj Sergijevaca, u čast članova svoje obitelji koji su tada bili na visokim dužnosničkim funkcijama u Puli, postavljeni od strane središnjeg vojnog Rima. Slavoluk se naslanjao uz gradska vrata Porta Aurea ili Zlatna vrata, tako nazvana ili zbog bogatstva ukrasnog luka ili zbog pozlate vratnica. Vrata i bedem srušeni su početkom XIX stoljeća uslijed urbanizacije i širenja grada izvan bedema (Grad Pula, dostupno na <http://www.pula.hr/uprava/opci-podaci/statut/ii-obilježja-grada-pule/>, čl. 5., pristupljeno 3. kolovoza 2022.).

Sam spomenik je prikaz nekadašnjeg korintskog stila, gdje su jako prisutni helenistički i maloazijski utjecaji kroz načine na koje je hram ukrašen. Budući da istočni dio nije bio vidljiv, ostao je većim dijelom klesarski neobrađen, dok je zapadna strana, vidljiva – gradska, bogato ukrašena (Grad Pula, dostupno na <http://www.pula.hr/uprava/opci-podaci/statut/ii-obiljezja-grada-pule/>, čl. 5., pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Spomenik je od rimskog doba u većem dijelu ostao neobrađen, a kasnije je restauriran, a zapadna strana spomenika je izraženije ukrašena. Nekad su uz Slavoluk Sergijevaca bila izgrađena i Porta Aurea, koja su dobila takav naziv zbog pozlate vratnica i ukrasnog luka (Matijašić i Buršić Matijašić, 1996.: 85.), ali su u XIX. stoljeću srušena jer se grad počeo širiti. Uz Zlatna vrata je prisutan mali rimski trg koji danas služi kao poprište održavanja vikend priredbi, koje su uglavnom kazališne, zborne i dječje.

Herkulova vrata su također jedan od najstarijih spomenika rimske arhitekture, a izgrađena su sredinom I. stoljeća prije Krista. Na zaglavnom kamenu spomenika isklesana je glava Herkula, koji se tada smatrao svojevrsnim zaštitnikom Pule. Na jednom natpisu se Pula spominje kao COLONIA IULIA POLA POLLENTIA HERCULANEA (Matijašić i Buršić Matijašić, 1996.: 89.).

3.4. Dvojna vrata

Dvojna vrata (Porta Gemina) su jedna od preostalih vrata nakon rušenja gradskih zidina na početku XIX. stoljeća, a sagrađena su u II. stoljeću na mjestu starijih vrata. U prošlosti su imala dekorativan značaj jer su se nalazila na ulazu u rimsko kazalište. Građevina ima dva identična luka, stupove, ravni arhitrav i dekorirani friz (Matijašić i Buršić Matijašić, 1996.: 91.).

Slika 6. Dvojna vrata

Izvor: Istria Culture (2022.): Dvojna vrata, dostupno na <https://www.istria-culture.com/dvojna-vrata-i158>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

U srednjem vijeku, kada su na Pulu izvršeni brojni ratni napadi, Dvojna vrata su zatrpana zemljom. Ponovno su raskopana tek u 19. stoljeću i ponovno su rekonstruirana po uzorku na izvorni rimski izgled. Naziv im potječe od strukture dvaju otvora sagrađenih u 2. stoljeću na ostacima tadašnjih rimskih vrata. Vrata su bila ukrašena trima polustupovima s kompozitnim kapitelima, dok ponad njih reljefni vijenac povezuje kompoziciju u harmoničnu cjelinu (Istria Culture, <https://www.istria-culture.com/dvojna-vrata-i158>, pristupljeno 05. kolovoza 2022.). Danas su na lukovima vrata još uvijek razvidni prorezi od kojih su se nekada vrata mogla zatvoriti i služili su da onemoguće ulazak u grad nepoželjnim došljacima.

Dvojna vrata sadrže ploču s natpisom, s imenom Lucija Menacija Priska, gradskog vijećnika i senatora koji je osobno financirao gradnju jednog od gradskih vodovoda (Istria Culture, dostupno na <https://www.istria-culture.com/dvojna-vrata-i158>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Predmetna ploča ne pripada spomeniku u njegovoj izvornoj izgradnji, već je pronađena pored spomenika pa ju je u 19. stoljeću Pietro Kandler dao ugraditi na vrata i tako je postala središnji dio Dvojnih vrata. Osim toga, ispred Dvojnih vrata su pronađeni i ostaci osmerokutnog muzeja iz 2. stoljeća, a kroz vrata se danas može doći do Arheološkog muzeja, Kaštela i Malog rimskog kazališta.

Arheološki muzej Istre se smjestio u zgradu nekadašnje kraljevske gimnazije, a osnovan je 1902. kao Gradski muzej. Temelj njegove zbirke su predmeti

materijalne kulture pronađeni nakon opsežnih iskapanja lokaliteta Nezakcija (Matijašić i Bursić Matijašić, 1996.: 93.). Muzejsku zbirku je pokrenuo maršal Marmont, a kasnije se muzej spaja s državnom zbirkom kamenih spomenika. Muzej je otvoren za javnost 1930. i sadrži bogatstva prikupljena u Puli i okolici od prapovijesti do srednjega vijeka.

3.5. Kapela sv. Marije Formoze

Bazilika Svete Marije Formose je najznačajnija građevina u Puli iz doba bizantske vlasti, a sagrađena je u VI. stoljeću u vrijeme cara Justinijana. Kompleks građevine nije odolio vremenu, a teška oštećenja nanijeli su joj Mlečani (Travirka, 2002.: 22.). Građevina svojim oblikom i strukturom podsjeća na ravenske crkve, a unutrašnjost kapele ukrašena je sukladno samoj bazilici.

Slika 7. Kapela sv. Marije Formoze

Izvor: TZ Istarske županije (2022.): Kapela Sv. Marije Formoze, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/1262>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.

Kapela sv. Marije Formoze jedina je preostala od dviju izvorno sagrađenih, koje su činile benediktinsku opatiju koja je kasnije u 16. stoljeću srušena. Zid i pod kapele su inicijalno bili ukrašeni karakterističnim mozaicima, čiji ostaci su danas sačuvani u Arheološkom muzeju Istre. Iako je stilski identična ostalim ravenskim crkvama iz tog doba, razlikuje se prema korištenom građevinskom materijalu (TZ Istarske županije, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/1262>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.). Razlog tomu je što je ova kapela izgrađena od kamena, a ne od opeke i zbog takvog načina gradnje, ali i određenih dimenzija, kapela je potpuno očuvana i predstavlja veliku arhitektonsku vrijednost grada Pule.

4. FORTIFIKACIJE I SAKRALNE GRAĐEVINE U PULI

U Puli je u srednjem vijeku započela gradnja značajnijih i poznatijih sakralnih građevina, a u vrijeme Austro – Ugarske Monarhije izgrađene su brojne pulske fortifikacijske utvrde, kao objekti vojne obrane grada od napada za vrijeme Prvog svjetskog rata.

U ovom poglavlju će se stoga opisati pulski gradski Kaštel, fortifikacijske utvrde u austrugarsko doba, crkva i samostan sv. Franje te crkva Gospa od mora.

4.1. Gradski kaštel

Od fortifikacijske arhitekture novijega razdoblja najstarija je velika bastionska tvrđava na Kaštelu. Tvrđavu je u današnjem obliku podignula 1630. Mletačka Republika po projektima francuskog vojnog arhitekta Antoinea De Villea (Bertoša, 2005.: 66.). To je utvrđenje francuskog tipa, pravilnog tlocrta. Ima četiri bastiona i smješteno je na vrhu središnjeg brežuljka samoga grada. Kako je važnost pulske luke bila vrlo velika za sigurno odvijanje pomorskoga prometa, to je tvrđava svojim utvrdama i topništvom morala štititi i luku i sam grad.

Slika 8. Pulski kaštel

Izvor: Grad Pula (2022.): Kaštel, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/kastel>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.

Ova utvrda, otkad je sagrađena, uvijek je bila najvažnije strateško središte Pule. Pogled s nje se pruža na pulsku luku, a prije njezine izgradnje ovdje je postojala manja utvrda plemena Histra te su je u povijesti koristili rimsko plemstvo i srednjovjekovni feudalci. Utvrda je izgrađena u baroknom stilu te je podignuta na nekadašnjim ostacima rimske utvrde - kastruma (Bertoša, 2005.: 70.). Izgrađena je u doba temeljitih preobrazbi fortifikacijske arhitekture, koje su se uvodile zbog uporabe sve razornijega topništva; tada je Pula, u jeku Tridesetogodišnjega rata (1618.–1648.), zakratko postala važnom mletačka strateškom obrambenom točkom za plovidbu Jadranom (Bertoša, 2005.: 72.). Gradnja Kaštela konstruirana je s pomoću kamena dostavljenog iz velikog rimskog kazališta, a za vrijeme Austro – Ugarske Monarhije, kada je nosila naziv Hafen Kastell (Travirka, 2002: 27), počinje se nadograđivati i gubiti svoje strateško obrambeno središte.

Danas je na Kaštelu uspostavljen Povijesni muzej Istre čiji fondus broji preko 75000 predmeta kulturno-povijesnog, političkoga, vojnog i etnografskoga karaktera, raspoređenih u 17 zbirki (Povijesni i pomorski muzej Istre, dostupno na <https://www.ppmi.hr/hr/muzej/o-muzeju/>, pristupljeno 20. rujna 2022.). Tijekom ljetnih mjeseci Kaštel postaje poprište brojnih glazbenih i scenskih manifestacija, filmova i predstava.

4.2. Fortifikacijske utvrde u austro-ugarsko doba

Pula je dugo bila malo ribarsko mjesto, dok ju Austro – Ugarska Monarhija nije prepoznala kao potencijal glavne ratne luke za vrijeme Drugog svjetskog rata. U tom kontekstu grad postaje veliko gradilište u 19. stoljeću, kada se započinje graditi pomorski Arsenal, a na pulskim brežuljcima austro – ugarski graditelji počeli su graditi niz utvrda koji su tada opasale grad i postale dio njegovog obrambenog sustava. Kolosalan fortifikacijski sustav kojim se Pula mogla podičiti brojao je 27 utvrda te 60-ak bitnica i uporišnih točaka (Tatić, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/pulske-utvrde-impresivne-znamenitosti-cekaju-da-ih-otkrijete>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.). Pula je stoga u to doba pretvorena u snažnu pomorsku bazu i luku Jadrana jer je sa svojih 27 utvrda dobila status velike pomorske baze i kao takva je mogla parirati velikim pomorskim bazama svijeta. Međutim, proces izgradnje tih utvrda bio je dugotrajan i mukotrpan proces koji je trajao gotovo 90 godina.

Inicijalna ideja izgradnje pulskih fortifikacija bila je zaštita Pule kao glavne luke austro – ugarske mornarice. Utrve su započete s gradnjom 1851., a zadnja je sagrađena 1914. (Mavar, 2007.: 28.). Cijeli obrambeni sustav Pule površinom je bio veći od cijeloga grada, a utvrde su se strateški razmjestile na obalnom dijelu Pule, šireći se dalje južnom Istrom i širim područjem Pule.

Pulski obalni sektor imao je 16 okruga koji su se širili centralno od Pule prema južnom dijelu Istre. U tim okruzima su stoga sagrađene fortifikacijske utvrde, čime je Pula s tako snažnim fortifikacijskim sustavom dobila status dobro

utvrđenoga grada koji je bio jedan od najbolje obranjenih za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Danas su pulske fortifikacije utvrde spomenik ratne slave Austro – Ugarske i značajna su turistička atrakcija. Neke su pretvorene u muzeje u kojima su izloženi primjerci znamenitosti iz doba Austro – Ugarske. Cijeli obrambeni sustav pulske luke je ogroman pa ćemo se u ovome tekstu posvetiti najznačajnijim utvrdama i bitnicama koje je moguće posjetiti, a nalaze se u samome gradu ili u njegovoj neposrednoj blizini (Tatić, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/pulske-utvrde-impresivne-znamenitosti-cekaju-da-ih-otkrijete> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.).

Kada se Pula 1820 – tih godina počela pretvarati u ratnu luku, inicijalno su sagrađeni *martello* tornjevi, od kojih je najpoznatija utvrda Monte Grosso kod Štinjana.

Slika 9. Utvrda Monte Grosso

Izvor: Tatić, D. (2015.): Utvrda Monte Grosso, dostupno na <https://vojnepovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/utvrda-grosso-1031109>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

Ova kružna utvrda tada podignuta služila je primarno kao obrana za ulazak u Pulski zaljev, a potom je na njoj podignut i vidikovac. Nedaleko od Monte Grossa nalazi se nekad najznačajnija i najjača utvrda cijelog fortifikacijskog sustava na kojoj možemo pratiti povijest utvrđivanja Pule kroz tri razvojna perioda gradnje: *martello* tornjevi, kružne utvrde i poligonalne utvrde (Tatić, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/pulske-utvrde-impresivne-znamenitosti-cekaju-da-ih-otkrijete> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.). Takva utvrda nazvana je Punta Christo, a bogata je podzemnim dijelovima.

Slika 10. Utvrda Punta Christo

Izvor: Istria Culture (2022.): Utvrda Punta Christo, dostupno na <https://www.istria-culture.com/utvrda-punta-christo-i143> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.

Utvrda Punta Christo najveća je pulska fortifikacija koja se nekad protezala na više od 10.000 m² i imala je nekada 270 prostorija. Utvrda je imala odličan geografski položaj s pogledom na ulaz u Pulski zaljev i lukobran, a s druge strane mora na Muzil i Brijune (Tatić, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/pulske-utvrde-impresivne-znamenitosti-cekaju-da-ih-otkrijete> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.). Oko utvrde se nalazi rov koji ju dijeli od ostatka prostora, a prolaz je nekada u utvrdu bio moguć kroz samo jedan ulaz. Danas njezina unutarnja dvorišta omogućuju ulaz u podzemne prostorije, a utvrda je nakon Drugog svjetskog rata bila dugo vremena zapuštena. Nakon niza godina tijekom kojih je bila zanemarena, napuštena i zapuštena, očišćena je i danas se u utvrdi Punta Christo održavaju koncerti, izložbe i druge kulturne manifestacije (Istria Culture, dostupno na <https://www.istria-culture.com/utvrda-punta-christo-i143> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.).

Osim ovih utvrda, za potrebe obrane Pule u središtu izgrađen je niz kružnih utvrda. Taj lanac počinje s utvrdom San Giorgio, koja je smještena u blizini groblja, a nakon nje su u blizini utvrda Monvidal i San Michele. Današnji lanac utvrda u središtu Pule završava s utvrdom Bourguignon, koja nije otvorena za javnost.

Slika 11. Utvrde San Giorgio, Monvidal i Bourguignon

Izvor: Tatić, D. (2022.): Pulske utvrde – impresivne znamenitosti čekaju da ih otkrijete, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/pulske-utvrde-impresivne-znamenitosti-cekaju-da-ih-otkrijete> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.

U samom srcu Pulske zaljeva, na otočiću Sv. Andrija, smještena je velika kružna utvrda Kaiser Franz I. Zahvaljujući svojim otvorenim bitnicama, Kaiser Franz I. zauzima većinu površine otočića (Tatić, dostupno na <https://vojnepovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/utvrda-grosso-1031109>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.). Utvrda je napuštena i zarasla, a moguće joj je prići samo morskim putem.

I na obali Pule izgrađene su dvije utvrde da bi se ojačala obrana grada s juga i jugozapada. Utvrde su to na Verudeli i Stoji, gdje se utvrda Verudela danas nalazi unutar istoimenog hotelskog kompleksa i u njoj je danas pulski akvarij. Utvrda na Stoji smještena je u Autokampu Stoja i danas je devastirana i napuštena.

Danas su pulske utvrde namijenjene isključivo kao turistička atrakcija znatiželjnim turistima željnih spoznaja i iskustva o austro – ugarskoj baštini, a nekolicina njih danas je izvor održavanja zabavnih festivala i koncerata.

4.3. Crkva i samostan sv. Franje

Od povijesnih crkava u Puli se ističu samostan i crkva Sv. Franje koji su sagrađeni u 13. stoljeću u kasnom romaničkom stilu s gotičkim dodacima poput rozete. Samostan je sagrađen na području između gradskog Foruma i gornjih kružnih pulskih ulica u starogradskoj jezgri, a posvećen je Sv. Franji Asiškome iz 14. stoljeća.

Slika 12. Samostan sv. Franje

Izvor: TZ Istarske županije (2022.): Crkva i samostan Sv. Franje, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/730>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.

Samostanskim kompleksom dominira crkva sagrađena 1314. u kasnoromaničkom stilu, s gotičkim ukrasnim detaljima te jednostavna propovjedaonica franjevačkog reda, dok pedantno obrađeni kameni blokovi samostanskih zidova upućuje na iznimnu vještinu majstora-graditelja (TZ Istarske županije, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/1269>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.).

4.4. Crkva Gospa od mora

Crkvu Gospa od mora dao je sagraditi austro – ugarski car Franjo Josip I., čiji je kamen temeljac postavljen 1891., a njezino su projektiranje i izgradnja pomno praćeni. Sam car je prisustvovao postavljanju kamena temeljca, a danas je crkva osebujan spomenik.

Slika 12. Crkva Gospa od mora

Izvor: TZ Istarske županije (2022.): Crkva Gospa od mora, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/1269>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.

Crkva je otvorena službenom inauguracijom 1898., čime je njezina gradnja trajala svega sedam dana. Projektom izgradnje crkve obuhvaćena je i skalinada koja vodi prema donjem pulskom bulevaru i obalnom dijelu. Danas je posebnom čini vanjski izgled s uzdužnim redovima od bijelog brijunskog kamena i rumenog mramora iz Oprtija i Brtonigle (TZ Istarske županije, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/1269> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.). U crkvi su prisutni brojni mozaici koji su dobro očuvani, a izgledom podsjećaju na mozaike iz Eufrazijeve bazilike u Poreču. Ispred portala crkve nalaze se stupovi koji su svezani u mornarski uzao, a postoji i veliko sidro u dvorištu crkve.

5. ZAKLJUČAK

Pula je tritisućljetni, antički rimski grad s bogatom poviješću, prirodnim ljepotama i kulturno – povijesnom baštinom. Nastala kao grad koji su prema legendi osnovali Argonauti izbjeglice, stoljećima je odolijevala burnim povijesnim mijenama te je zadržala identitet čiju suvremenost krasi brojni povijesni ostaci. Danas je to administrativno i gospodarsko središte Istarske županije i najveći grad u Istri. Odlikuje ga dobar geografski položaj, ugodna i blaga klima, te bogatstvo prirodnih ljepota, čistog sunca i mora te brojnih drugih turističkih zanimljivosti.

Svoj povijesni razvoj započela je inicijalnom gradnjom cara Augusta 45. godine prije Krista, kada ju je on prepoznao kao potencijal političkog i ratnog uporišta kojime može dalje osvajati područja prema Grčkoj. Pula je od tada urbanistički koncipirana prema rimskom konceptu gradova, a sagrađena je na sedam brežuljaka. U kontekstu obilježavanja brojnih pobjeda rimskih careva, plemstva i zapovjednika, u rimsko doba u Puli su izgrađeni brojni spomenici kulture, koji su i danas u svome izvornom, monumentalnom izdanju atraktivne turističke atrakcije i jedan su od razloga dolaska brojnih turista u Pulu. Kao takvi su evidentan primjer pulske povijesno – kulturne baštine. Stoga se od značajnijih rimskih spomenika mogu izdvojiti pulski Amfiteatar, Augustov hram, Dvojna vrata, Zlatna vrata i kapela sv. Marije Formoze. Svi ovi spomenici su izvorno iznimno očuvani, uz povremene potrebe restauracije konzervatora, čime im se nastoji očuvati izvorni izgled i atraktivnost.

U srednjem vijeku u Puli su većinom izgrađene sakralne građevine, od kojih je najpoznatiji samostan sv. Franje. Pula je potom po opsegu izgradnje kulturno – povijesnih spomenika postala zanimljiva Austro – Ugarskoj koja ju je prepoznala kao najsnažniju ratnu luku na Jadranu. U tu svrhu izgrađeno je 27 pulskih fortifikacija tijekom 19. stoljeća, koje su prostorno raspoređene uz obalni pojas Pule, ali i u središtu Pule, a tako su raspoređene da je grad mogao biti obranjen sa svih strana. Danas pulske fortifikacijske utvrde imaju više značaj turističkih atrakcija i nude mjesto brojnih koncerata i festivala, a neke od njih su devastirane i zapuštene, iako imaju značajan turistički potencijal.

Kulturno – povijesni spomenici, dakle, inicijalno dominiraju iz rimskog doba i oni su najatraktivniji i najviše očuvani, a ostale spomenike čine sakralne građevine i fortifikacijske utvrde iz srednjeg vijeka i doba Austro Ugarske koje su danas predmet posjete znatiželjnih turista željnih iskustava o pulskoj povijesti, ali i čestih održavanja zabava i festivala.

LITERATURA

Knjige:

1. Bertoša, M. (2005.): *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti: tri tisuće godina povijesti Pule*, C.A.S.H. Pula
2. Čamdžić, V. (2000.): *Pula – vodič (povijest, turizam, sport, eno & gastro, kultura, plan grada)*, Mara, Pula.
3. Kekez, H. (2009.): *Grbovi gradova u Republici Hrvatskoj*, Mozaik knjiga d. o. o., Zagreb.
4. Matijašić, R., Buršić – Matijašić, K. (1996.): *Antička Pula s okolicom*, Žakan Juri, Pula.
5. Mavar, S. (2007.): *Tvrđave Pula od 1851-1914.*, Hrvatski odbor ICOMOS-a : i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Pula.
6. Ščančar, R. (2005.): *Razvoj zajednice*, Friedrich Ebert Stiftung, Ured u Zagrebu, Zagreb.
7. Travirka, A. (2002.): *Pula – povijest, kultura*, umjetnička baština, Forum, Zadar.

Internetski izvori:

1. Arhitektonske razglednice (2022.): Pulska arena, dostupno na <http://arhitektonskerazglednice.com/amfiteatar-u-puli/> , pristupljeno 3. kolovoza 2022.
2. Državni zavod za statistiku – DZS (2022.): Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2021. godini, dostupno na <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
3. Grad Pula (2022.): Generalni urbanistički plan Pule, dostupno na <https://www.pula.hr/hr/uprava/upravni-odjeli-i-sluzbe/upravni-odjel-za-prostorno-planiranje-i-zastitu-okolisa/prostorni-planovi/prostorni-planovi-na->

- [snazi/x-izmjene-i-dopune-generalnog-urbanistickog-plana-grada-pule/](#), pristupljeno 3. kolovoza 2022.
4. Grad Pula (2022.): Kaštel, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/kastel> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.
 5. Grad Pula (2022.): Obilježja grada Pule, dostupno na <http://www.pula.hr/uprava/opci-podaci/statut/ii-obiljezja-grada-pule/> , čl. 5, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 6. Grad Pula (2022.): Proračun Grada Pule za 2021. godinu, dostupno na <https://www.pula.hr/hr/rad-gradske-uprave/proracun/proracun-za-2021/>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 7. Grad Pula (2022.): Pula u brojkama iz popisa 2011., dostupno na <https://www.pula.hr/hr/opci-podaci/opci-podaci/pula-u-brojkama-iz-popisa-2011/> , pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 8. HGK (2022.): Gospodarstvo Istarske županije, dostupno na <https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-pula/gospodarski-profil-istarske-zupanije>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 9. IDA (2022.): Regionalni operativni program Istarske županije 2006., dostupno na www.ida.hr, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 10. Istria Culture (2022.): Dvojna vrata, dostupno na <https://www.istria-culture.com/dvojna-vrata-i158> , pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 11. Istria Culture (2022.): Utvrda Punta Christo, dostupno na <https://www.istria-culture.com/utvrda-punta-christo-i143> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.
 12. Matijašić, R. (2005.): Allason Thomas, dostupno na <https://www.istrapedia.hr/it/natuknice/35/allason-thomas> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.
 13. Smart Travel (2022.): Slavoluk Sergijevaca – Pula, dostupno na <https://smart-travel.hr/zlatna-vrata-pula/> , pristupljeno 4. kolovoza 2022.
 14. Tatić, D. (2015.): Utvrda Grosso, dostupno na <https://vojnapovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/utvrda-grosso-1031109>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
 15. Tatić, D. (2022.): Pulske utvrde – impresivne znamenitosti čekaju da ih otkrijete, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/pulske-utvrde-impresivne-znamenitosti-cekaju-da-ih-otkrijete>, pristupljeno 4. kolovoza 2022.

16. Turistička zajednica grada Pule (2022.): Augustov hram, dostupno na <https://www.pulainfo.hr/hr/where/augustov-hram> , pristupljeno 3. kolovoza 2022.
17. TZ Istarske županije (2022.): Crkva Gospa od mora, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/1269>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.
18. TZ Istarske županije (2022.): Crkva i samostan Sv. Franje, dostupno na <https://www.istra.hr/hr/destinacije/pula/ne-propustite/kultura/crkve/730>, pristupljeno 3. kolovoza 2022.

POPIS SLIKA

Slika 1. Kolaž antičke Pule po viziji crtača Allasona Thomasa.....	5
Slika 2. Simbol grada Pule.....	7
Slika 3. Rimski amfiteatar.....	15
Slika 4. Augustov hram.....	16
Slika 5. Slavoluk Sergijevaca.....	18
Slika 6. Dvojna vrata.....	19
Slika 7. Kapela sv. Marije Formoze.....	21
Slika 8. Pulski kaštel.....	23
Slika 9. Utvrda Monte Grosso.....	25
Slika 10. Utvrda Punta Christo.....	26
Slika 11. Utvrde San Giorgio, Monvidal i Bourguignon.....	27
Slika 12. Samostan sv. Franje.....	28
Slika 12. Crkva Gospa od mora.....	29

POPIS TABLICA

Tablica 1. Dobna struktura stanovnika Pule.....	9
Tablica 2. Odabrani pokazatelji za Pulu u 2020. godini.....	10
Tablica 3. Polazne prednosti, ograničenja i ciljevi budućeg ekonomskog razvoja Pule.....	11

SAŽETAK

Kao grad dugovječne povijesti temeljene na rimskoj tradiciji u vrijeme osnutka i jedan od najstarijih, ali i najvećih na istarskom poluotoku, Pula se ističe i ponosi brojnim kulturno – povijesnim spomenicima, kako iz doba rimske antike, tako i iz srednjeg i novog vijeka te iz doba Austro – Ugarske Monarhije, kada je bila jedna od najvećih ratnih luka u Hrvatskoj za vrijeme Prvog svjetskog rata. Naslijeđena kulturno – povijesna baština i spomenici kulture iz navedenih razdoblja čine Pulu jednim od najznačajnijih gradova koji se ističe količinom i ljepotama kulturno – povijesnih spomenika u odnosu na druge hrvatske gradove.

U srednjem vijeku u Puli su većinom izgrađene sakralne građevine, od kojih je najpoznatiji samostan sv. Franje. Pula je potom po opsegu izgradnje kulturno – povijesnih spomenika postala zanimljiva Austro – Ugarskoj koja ju je prepoznala kao najsnažniju ratnu luku na Jadranu. U tu svrhu izgrađeno je 27 pulskih fortifikacija tijekom 19. stoljeća, koje su prostorno raspoređene uz obalni pojas Pule, ali i u središtu Pule, a tako su raspoređene da je grad mogao biti obranjen sa svih strana. Danas pulske fortifikacijske utvrde imaju više značaj turističkih atrakcija i nude mjesto brojnih koncerata i festivala, a neke od njih su devastirane i zapuštene, iako imaju značajan turistički potencijal.

Kulturno – povijesni spomenici, dakle, inicijalno dominiraju iz rimskog doba i oni su najatraktivniji i najviše očuvani, a ostale spomenike čine sakralne građevine i fortifikacijske utvrde iz srednjeg i novog vijeka i doba Austro Ugarske koje su danas predmet posjete znatiželjnih turista željnih iskustava o pulskoj povijesti, ali i čestih održavanja zabava i festivala.

Ključne riječi: Pula, kulturno – povijesni spomenici, amfiteatar, fortifikacije

SUMMARY

As a city with a long history based on the Roman tradition at the time of its foundation and one of the oldest, but also the largest on the Istrian peninsula, the city stands out and is proud of numerous cultural and historical monuments, both from the era of Roman antiquity, as well as from the Middle and Modern Ages and from the Austro-Hungarian monarchy, when Pula was one of the largest war ports in Croatia during the First World War. Inherited cultural and historical heritage and cultural monuments from the mentioned periods make Pula one of the most important cities that stand out for the quantity and beauty of cultural and historical monuments compared to other Croatian cities.

In the Middle Ages, most sacred buildings were built in Pula, the most famous of which is the monastery of St. Francis. Pula then became interesting to Austria-Hungary, which recognized it as the most powerful war port on the Adriatic, due to the scope of the construction of cultural and historical monuments. For this purpose, 27 Pula fortifications were built during the 19th century, which were spatially distributed along the coastal belt of Pula, but also in the center of Pula, and they were distributed in such a way that the city could be defended from all sides. Today, Pula's fortifications have greater significance as tourist attractions and offer the venue for numerous concerts and festivals, and some of them are devastated and neglected, although they have significant tourist potential.

Cultural-historical monuments, therefore, initially dominate from the Roman era and they are the most attractive and best preserved, and the other monuments are sacral buildings and fortifications from the Middle and Modern Ages and the Austro-Hungarian era, which today are the subject of visits by tourists who want to know and experience Pula's history. but also hosting parties and festivals.

Keywords: Pula, cultural and historical monuments, amphitheater, fortifications

Pregledala: prof. Karmen Damjanović, voditeljica ogranka knjižnice Veruda (Gradska knjižnica i čitaonica Pula)